

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

מועד חורף תשע"ט 2019

סמל שאלון 22282 (30%)

הפתרון נכתב על ידי

גלבע כהן ונתי פלמר

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

המורים שפתרו את הבחינה מחכים לכם פה

www.ankori.co.il/ask

1. מקור – האידיאולוגיה הנאצית וביסוס המשטר

א) האידיאולוגיה הנאצית התבססה על מספר עקרונות. ניתן לראות שניים מהן בקטע המקור:

- תורת הגזע – על פי האידיאולוגיה הנאצית, בני האדם אינם שווים, יש מעמדות באנושות והיא מחולקת ל-3 קבוצות שונות אליהם משתייכים בני האדם לאור גזעם:
  - יוצרי תרבות – זהו הגזע הארי, העם הגרמני נכלל בגזע זה. יש לו את התכונות ואת הכישורים הטובים ביותר, ועל גזע זה לשלוט בעולם. גזע זה נדרש להישאר "טהור" ולא להתערבב עם גזעים אחרים, נחותים יותר.
  - נושאי תרבות – זהו הגזע הסלאבי (ובתוכו העם הפולני, הרוסי, צ'כוסלובקיה). קבוצה זו אינה תורמת לעולם, מטרתה היא לשרת את הגזע הארי.
  - הורסי תרבות – בקבוצה זו נמצאים היהודים, השחורים והצוענים, אלו עמים בעלי תכונות שליליות המנסים להחריב את העולם, ולכן צריך להפטר מהם.
- ניתן לראות זאת בקטע בכך שלנוער ההיטלראי מתקבלים אך ורק בני הגזע הארי, על כל מועמד להביא "תעודה המעידה על מוצאו הארי" וכן נבדק, ככל הניתן, שלא "התערבב" בדמו גזע זר שכן "תעודה על מוצא ארי צריכה לכלול מידע על ההורים והסבים מצד האם והאב".
- מרחב מחיה – על פי האידיאולוגיה הנאצית, העם הגרמני הוא עם בריא אשר גדל כל הזמן. הוא זקוק לשטח נוסף כדי לחיות בו, שיספק את צרכיו. מרחב המחיה הנוסף שיספק צרכים אלו הוא ממזרח לגרמניה, במקום מושבם של העמים הסלאביים. שטח זה יושג באמצעות מלחמה.

ניתן לראות זאת בקטע במסגרת התכנית החינוכית של "מסדרי האבירים הגרמניים" שהרעיון המרכזי שלו הוא ש"המזרח כולו הוא אדמה גרמנית מימים ימימה", כלומר המזרח הוא חלק ממרחב המחיה הגרמני, והדרך לחזור אל המזרח היא באמצעות "כיבוש על ידי החרב", כלומר במלחמה.

הנאצים הטמיעו את עקרונות האידיאולוגיה שלהם במגוון דרכים.

דרך אחת המופיעה בקטע: תנועות נוער, ובראשן "הנוער ההיטלראי". תנועות אלו קיבלו אליהן את הגרמנים האריים ה"אמיתיים", וחינכו את הדור הבא על אדני האידיאולוגיה הנאצית. ניתן לראות זאת בקטע בתכנית החינוכית למחנה של תנועת הנוער, העוסקת במסדרי האבירים הגרמניים, המחנכים לכיבוש והתפשטות של הגזע הארי על בסיס המזרח – העמים הסלאביים.

דרך נוספת על פי מה שלמדנו: תעמולה. הנאצים קיימו מערכת תעמולה משומנת, שמטרתה הייתה להטמיע באופן נרחב את עקרונות האידיאולוגיה שלהם. כך, לדוגמה, האדירה מערכת התעמולה את היטלר כמנהיג ("פיהרר"), את עליונותו של הגזע הארי אל מול נחיתותם של הגזעים האחרים, את עליונותו של העם ("פולק") על פני הפרט ועוד. מסרים אלה הועברו באמצעות קריקטורות, פוסטרים, סרטי תעמולה, כתיבה בעיתונות.

ב) בתקופת עליית הנאצים לשלטון בשנת 1933, ביצע היטלר מספר צעדים בכדי לבסס את שלטונו. נסביר כיצד שניים מהם סייעו לבסס את שלטון הנאצים:

1) איחוד משרת הקנצלר והנשיא - לאחר שהנאצים הוציאו את המפלגות מחוץ לחוק, נותר רק מוסד אחד אחרון שהחזיק בתוכו סמכויות מסוימות, והוא מוסד הנשיא. לאחר פטירת הנשיא הינדנבורג בשנת 1934 היטלר ביטל את הבחירות לנשיאות, מכריז על עצמו כעל נשיא-קנצלר. הצבא נשבע אמונים להיטלר ולא למדינה. בכך, בוטלה למעשה הפרדת הרשויות בגרמניה, והסמכות השלטונית כולה ניתנה בידי כוח אחד – היטלר והמפלגה הנאצית.

2) מספר ימים לפני בחירות מרץ 1933 היטלר שלח את אנשיו לשרוף את בניין הפרלמנט (רייכסטאג). הוא פנה אל הנשיא הינדנבורג וביקש סמכויות לשעת חירום לטפל בפורעים ששרפו את הבניין. בפועל, הוא עשה שימוש בסמכויות אלו נגד מתנגדי המפלגה, בעיקר הקומוניסטים: עיתונים נסגרו, הפגנות פוזרו ואנשים נעצרו. הייתה בכך פגיעה בדמוקרטיה, אך היא עוד לא בוטלה לגמרי. המטרה הייתה למנוע ביטוי ליריבים של היטלר בבחירות והדבר סייעה במידה רבה לזכייה של הנאצים בקולות רבים בבחירות ולנטרול יריבי המפלגה הנאצית.

2. מדיניות הנאצים כלפי היהודים בגרמניה

א) ברגע שהיטלר עלה לשלטון הוא החל במדיניות שלילית כלפי היהודים. למדיניות זו היו מספר מטרות:

- 2) להפריד את היהודים מהאוכלוסייה הגרמנית בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית.
- 3) לנשל את היהודים מכספם ורכושם.
- 4) להוציא את היהודים מהמשרות הממשלתיות.
- 5) לגרום ליהודים לעזוב את גרמניה.

מטרות אלו לא ייושמו מהתחלה באופן מלא אלא בהדרגה. ניתן להציע מספר סיבות לכך, נציג שתיים מהן:

- 1) נאציפיקציה היא תהליך – הטמעת המסרים והכשרת הלבבות באוכלוסייה הגרמנית כדי לייצר לגיטימציה לפגיעה ביהודים, אשר היו מוטמעים בחברה הגרמנית (לעתים אף בקשרי חיתון ומשפחה ממש), לא יכולה לקרות ביום אחד. נדרש לעשות זאת בתהליך מדורג, שכל צעד יכשיר את הצעד הבא עד להגעה למטרה הסופית בכדי לשכנע את דעת הקהל.

2) להימנע מביקורת – צעדים כאלו נגד היהודים, אם היו מתבצעים בבת אחת, היו גוררים ביקורת גדולה – הן בתוך גרמניה והן ממדינות אירופה והיו עלולות להעמיד את תהליך הביסוס של המשטר הנאצי בסכנה. על כן, בשלבים הראשוניים לא הוצבה המדיניות מול היהודים בחזית במלוא חומרתה, אלא התגלתה בהדרגה ככל שהשלטון הנאצי הלך והתבסס.

ב) בלילה שבין ה-9-10/11/1938 אנשי SA-SS עודדו את הציבור הגרמני לפגוע ביהודים. מאות בתי כנסת הועלו באש, בתי עסק ודירות של יהודים נבזזו, יותר מאלף יהודים נרצחו (למרות שבעיתונות דווח רק על עשרות בודדות). בתום האירוע נלקחו עשרות אלפי יהודים למחנות ריכוז (מחנות עבודה, לא השמדה) וקנס של מיליארד מרק גרמני הוטל על הקהילה היהודית. האירוע תוכנן מראש כדי לעודד את עזיבת היהודים מגרמניה, אך ההתנקשות של הרשל גרינשפן, צעיר יהודי, באיש השגרירות הגרמנית בפריז נתן את ה"תירוץ" כדי לייצר, כביכול, רושם של תגובה עממית ספונטנית. האירוע אכן זעזע קשות את היהודים ועד ל-1.9.1939 עזבו את גרמניה עשרות אלפי יהודים.

אירוע זה מהווה ביטוי לכך לאור חוסר שביעותם מהקצב האיטי בו עזבו היהודים את גרמניה, בשנת 1938 חל מפנה ביחס המשטר הנאצי ליהודים, שהתבטא במעשי אלימות פיזית, שליחת יהודים למחנות ריכוז והטלת קנס על קהילות יהודיות (דברים שלא היו קודם לכן). בכך ישנה החרפה במדיניות הנאצים כלפי היהודים בגרמניה.

3. הגטאות עד יוני 1941

(א) ב-1 בספטמבר 1939 החלה מלחמת העולם השנייה עם פלישתה של גרמניה לפולין. פולין חולקה בין גרמניה לבין ברית המועצות. יהודי פולין שנשארו בשטח גרמניה סבלו רבות, וכן קובצו בגטאות. בכל גטו שהוקם נתנו הגרמנים הוראה להקים מועצת יהודים שתנהל את הגטו- "יודנראט" (12 - 24 חברים מנכבדי הקהילה). להקמת היודנראט היו מספר סיבות:

- לחסוך "כאבי ראש" לגרמנים, ליצור כתובת שתרכז עבורם את הטיפול בגביית כספים ותשא באחריות לנעשה בגטו.
- לנתב את הכעס של האוכלוסיה היהודית אל המנהיגים היהודיים ולא כלפי הנאצים.
- ליצור אשליה לפיה היהודים עדיין נמצאים במעין "שלטון עצמי" עם מידה מסוימת של אוטונומיה.

היודנראטים היו במלכוד. מצד אחד הם היו חייבים דין וחשבון לנאצים, לפעול על פי הנחיותיהם וחוקיהם ולאכוף את התנהלות הגטו על פי רצונם. מצד שני, הם היו צריכים לדאוג לרווחתם ולקיומם של היהודים בגטו, חרף המשטר והמשמעת שדרשו הנאצים. הדבר עורר לא מעט מתחים. לדוגמה, היו יהודים שברחו מהגטאות כדי להשיג אוכל ונתפסו בניסיונם לחזור חזרה לגטו עם האוכל שהשיגו. מצד אחד, היודנראטים היו צריכים להעניש את אותם אלו שנתפסו בחומרה ולהפעיל עליהם את מלוא כובד הדין. מצד שני, היודנראטים ידעו בתוך תוכם שאין כל ברירה אלא לברוח מהגטו בכדי להתמודד עם מצוקת הרעב. על כן, היו נתונים במלכוד מתמיד.

(ב) היהודים בגטאות סבלו מקשיים רבים: מחלות, רעב, תנאים תברואתיים ירודים. אלו הביאו להשפלת צלם האדם ולמוות המוני. מתוך המציאות הזו צמח המושג "קידוש החיים" שמשמעותו – החשיבות העצומה שיש בשמירה על החיים עצמם בתוך המציאות הזו והציווי לכל יהודי להגן על חייו ולשמור עליהם מתוך רוממות רוח האדם. רעיון זה בא לידי ביטוי גם בהיבט הרוחני וגם בהיבט הפיזי. נציג שלושה ביטויים להגשמתו:

- מוסדות תרבות - גם במציאות הקשה של הגטו הוקמו מוסדות תרבות שמטרתם שמירה על רוח האדם. כך, הוקמו חוגי אמנות, תיאטרון, בורשה אפילו הוקמה תזמורת פילהרמונית. משוררים, ציירים ובדרנים פעלו ברחבי הגטו במטרה להתעלות מעל קשיי הקיום.

- מוסדות רווחה – מוסדות אלו פעלו בגטאות ופעלו לספק תנאי מחיה בסיסיים ליהודים בגטו. כך, לדוגמה, המרכז לעזר לילדים ויתומים הגיש סיוע לבתי היתומים (כמו זה הידוע של יאנוש קורצ'ק) הן בסיוע פיזי ובין באירועים שנועדו לרומם את רוחם של הילדים.

- מוסדות חינוך – למרות האיסור הרשמי לספק חינוך לילדים מגיל מסוים, הוקמו מוסדות חינוך מחתרתיים שחינכו את הילדים בגטו ברוח יהודית, הומו תנועות נוער ואף פעלו ספריות כדי לאפשר לילדים לקרוא ולפתח את רוחם.

פרק ב'

4. מקור – התנגדות לנאצים

(א) התנאים לקבלת תואר "חסיד אומות עולם", כפי שבאים לידי ביטוי בקטע, הם

- סיכון: אחד הקריטריונים של תואר זה, הוא בכך שהאדם אשר סייע ליהודים, הסתכן בעת פעולותיו. ניתן לראות כי כתוב בקטע: "סייע להם להימלט מהגטו, ואף מצא להם מקומות מסתור". מציטוט זה ניתן להבין ש - יאן ז'בינסקי, הסתכן, שכן אם היו מגלים על שעשה, הרי שהדבר היה מביא לסיכון עבורו, מצד הנאצים. כמו כן, יאן קיבל מינוי מהגרמנים, וברגע שניצל סמכותו לטובת פעולות שאינן בקנה אחד עם המדיניות הנאצית בפולין, הרי שהסתכן לא רק בגורל תפקידו, אלא בגורל חייו וחיי משפחתו כמסייעים ליהודים. בנוסף, ציטוטים נוספים.

- ללא תמורה: קריטריון נוסף לתואר זה הוא בכך שלא ניתן דבר בתמורה לפעולות ההצלה של המסייע. ניתן לראות כי כתוב בקטע: "תחילה מימן ז'בינסקי מכספו הפרטי את קיום היהודים שהציל...". מציטוט זה ניתן להבין ש - יאן ז'בינסקי שילם מכספו האישי את ההוצאות הכרוכות בהצלת היהודים שהסתיר, ולא מוזכר דבר על כך שעשה זאת בתמורה.

- עדות: ישנם עדויות למעשה ההצלה. ניתן לראות כי כתוב בקטע: "אשתו אנטונינה המשיכה בפעילותו של בעלה, ודאגה לצורכיהם של כמה יהודים שנותרו בין חורבותיה של וארשה". מציטוט זה ניתן להבין שאנטונינה ז'רבינסקי סייעה להציל יהודים, שנשארו בחיים, כך שישנם עדויות למעשה ההצלה.

ישנן דרכי סיוע נוספות, פרט להסתרת יהודים כפי שמופיע בקטע:

- העסקה במפעלים: כפי שעשה אוסקר שינדלר, ובכך בתואנה של העסקה, בעצם

דואגים ליהודים ומנסים להצילם לאורך זמן ככל האפשר.

- זיוף דרכונים ותעודות: כפי שעשה ראול ולנברג, והנאצים כיבדו תעודות אלו ובכך

התאפשרה הצלתם של היהודים, אשר זכו לזהות חדשה, שאיננה כיהודים, ובכך ניצלו.

(ב) המטרות של המורדים בגטאות:

- הצלה: קיים סיכוי שיצליחו במהלך במרד לברוח, ליערות לדוגמה, ובכך להינצל.
  - נקמה: לנקום על רצח המשפחות והחברים שנשלחו לבורות הירי ובהמשך למחנות ההשמדה.
  - כבוד יהודי: להראות שהיהודים לא הולכים "כצאן לטבח", אלא יכולים להילחם, להחליט על גורלם ולא ללכת להשמדה בכניעה.
  - למען שלוש שורות בספרי ההיסטוריה: למורדים הייתה מטרה, שביום מן הימים, ידעו, כי הם לחמו ולא נכנעו.
- דילמות של המורדים בגטאות:

- מתי למרוד? האם למרוד באופן מידי כדי לחבל ב"אקציה" (לקיחת היהודים לרכבות), גם עם זמן התארגנות מועט, ובכך לסכן באופן מידי את תושבי הגטו, או לדחות את המרד כדי להגיע אליו מוכנים ככל האפשר ולהגדיל את סיכויי ההצלחה. אך בכל רגע יכולים הגרמנים לחסל את הגטו ויהיה מאוחר מדי.
- היכן למרוד? האם למרוד בתוך הגטו, ואז ברור שהמוות ודאי אך לפחות המורדים עם המשפחה עד הרגע האחרון, או למרוד מחוץ לגטו, כלומר לברוח ליערות ולהצטרף לפרטיזנים (לוחמי חופש ממספר מדינות באירופה שלחנו נגד הגרמנים מתוך היערות) ואז יש סיכוי להינצל, אך הסיכוי לשרוד ביער נמוך (קור, יתושים, חלק מהפרטיזנים היו אנטישמיים) והמשפחות נותרו מופקרות מאחור.

5. "הפתרון הסופי" יחס האוכלוסייה המקומית אל היהודית

- (א) ב-1/9/1939 פרצה מלחה"ע ה-2, ובתחילתה ברה"מ וגרמניה לא נלחמו האחת בשנייה, כחלק מהסכם "ריבנטרופ-מולוטוב". ב-22/6/1941, כמעט שנתיים לאחר פרוץ המלחמה, בוגד היטלר בסטאלין, מפר את ההסכם, וגרמניה פולשת אל ברית המועצות ("מבצע ברברוסה").

בהקשר היהודי – עד ה-22/6/1941 אין רצח ישיר והמוני של יהודים. הרצח הוא עקיף (עקב רעב, מחלות, קור, עבודות כפייה, התעללות ועוד). החל מפלישת גרמניה לברה"מ מתחיל הרצח / ההרג / ההשמדה ההמונית והישירה של העם היהודי ("הפתרון הסופי"). הקשר בין הפלישה לבין תחילת ההרג ההמוני הוא ישיר – מרגע תחילת הפלישה, מתחילה גם ההשמדה ההמונית. שינוי המדיניות ביחס ליהודים חל בעקבות הסיבות הבאות:

- כמות של 2-4 מיליון יהודים: כשהגרמנים פלשו לברה"מ הם היו עסוקים במלחמה, לא היה זמן להקמת גטאות כמו בפולין, ולכן פנו לפתרון המהיר (רצח ולא ריכוז) של מיליוני היהודים שהיו מרוכזים בשטחי הכיבוש.

- מימוש עקרון הסדר החדש: במסגרת העיקרון יש להפטר מאוכלוסיות בלתי רצויות. היהודים הם חלק מאוכלוסיות אלו ולכן צודק לרצוח אותם.

- זיהוי היהודי כקומוניסט: הנאצים טענו שהיהודים הם שאחראים לרעיון הקומוניסטי שמטרתו למנוע מהגזע הארי לשלוט ולקיים שוויון בעולם ולא מעמדות, ולכן מוצדק לרצוח אותם, שכן היהודים בעצם מבקשים למנוע מהגרמנים לשלוט.

- עזרה מצד עמים אנטישמיים: חלק מהעמים בברה"מ (כמו האוקראיניים והליטאים) שמחו לקחת חלק ברצח היהודים והיו לגורם מסייע ברצח שהחל מחדש יוני 1941.

(ב) חלק מהתושבים של הארצות שנכבשו על ידי הנאצים שיתפו פעולה עם פעולות ההרג וההשמדה. המניעים של התושבים ששיתפו פעולה עם הנאצים בארצות הכבושות:

- אנטישמיות ושנאת יהודים, אשר התפרצו החוצה כשהנאצים אפשרו לממש את השנאה.

- הרצון לקבל מהגרמנים תגמול כגון כסף או מזון.

- הרצון להשתלט על רכוש היהודים אשר נתפסו.

עם זאת, רוב האנשים בארצות הכבושות "עמד מן הצד" והיווה למעשה "רוב דומם". שתי סיבות לתופעה זו:

- האוכלוסייה חששה שאם הנאצים או מקומיים אנטישמיים יגלו על העזרה ליהודים, הדבר יוביל לפגיעה בהם: שליחה למעצר, למחנה ריכוז או מוות.

- במהלך המלחמה, סבלו התושבים המקומיים גם הם ממחסור רב. בשל כך, התכנסו בדאגה הפרטית להשרדותם ולא התעניינו או פעלו למען היהודים.

6. הגטאות בזמן ביצוע: הפתרון הסופי"

(א) היהודים בגטאות התקשו להאמין שמטרת הנאצים היא להשמיד את העם היהודי מהסיבות הבאות:

- הטעיה: הנאצים עשו הכל כדי להסתיר את מדיניות ההשמדה: הבטיחו מזון, כתיבת גלויות, במחנות ההשמדה הוצבו בכניסה עמדות של ה"צלב האדום", מכירת כרטיסי רכבת ודואר ועוד.

- מדיניות בלתי נתפסת: היהודים בגטאות לא דמיינו שעם נאור כמו העם הגרמני, מסוגל לבצע רצח המוני בשיטות כמו אלו והתייחסו לידיעות על כך כאל שמועות ובדיות.

- ניתוק הגטאות: הגטו היה מבודד, מנותק ורחוק ממחנות ההשמדה, כך שלא ניתן היה לקבל מידע אודות המתרחש מחוץ לגטאות.

(ב) דילמות של חברי היודנראט בזמן ביצוע "הפתרון הסופי":

- האם להקים גטו יצרני, שבו יתקיים ייצור לטובת הגרמנים (כגון: בגדים, סירים ועוד)?

- אם כן נקים גטו יצרני אז הסיכוי של אזרחי הגטו להישאר בחיים יהיה גבוה, כי הם יהיו יעילים עבור הגרמנים. מצד שני, זה יהיה שיתוף פעולה עם הנאצים בזמן שיהודים נרצחים, המצפון לא נקי.

- אם לא נקים גטו יצרני אז כנראה שתושבי הגטו יישלחו כולם להשמדה, אך המצפון יהיה נקי כי לא יהיה שיתוף פעולה עם הנאצים בזמן השמדת היהודים.

- האם לספר לתושבי הגטו את האמת על יעד הרכבות והפתרון הסופי?

- אם כן נספר אז הגרמנים יוציאו אותנו (היודנראט) להורג, אך המצפון יהיה נקי כי לא שיתפנו פעולה עם הרוצחים וזה יאפשר לתושבי הגטו להחליט על גורלם בעצמם (לברוח, למרוד).

- אם לא נספר אז סיכוי גבוה שלא ניהרג (היודנראט) אך בכך אני גוזר את הדין על גורל היהודים בגטו מבלי לתת להם לבחור והמצפון לא נקי כי התקיים שיתוף פעולה עם רוצחי העם היהודי.

שתי דרכי התמודדות של חברי יודנראט עם הדילמות:

-אדם צ'רניאקוב – היה יושב ראש היודנראט בגטו ורשה. ביולי 1942 דרשו ממנו הגרמנים שידאג לכך שיובאו מדי יום כ-6,000 יהודים לכיכר השילוחים.

הם איימו עליו שאם לא יפעל כנדרש, אשתו תהיה הראשונה שתשלח אל מותה. צ'רניאקוב סירב לכך, השאיר מכתב ובו כתב "דורשים ממני להרוג במו ידיי את בני עמי, לא נותר דבר זולת המוות" והתאבד.

-חיים רומקובסקי – יושב ראש היודנראט בגטו לודז'. כשהגרמנים ביקשו ממנו אלפי יהודים, ביקש לבצע בעצמו את הבחירה. הוא נאם נאום שזכה לכינוי "נאום הילדים", ביקש שהגטו יפעל בצורה רציונאלית ויילקחו החולים והקשישים, כדי להשאיר סיכוי גבוה לבריאים ולצעירים לשרוד. כמו כן, גטו לודז' היה לגטו יצרני, אשר שרד עד חודש אוגוסט 1944.